

Predgovor

Tekstovi pred Vama, čitatelju, prvi su tekstovi na temu bihevioralne ekonomije kod nas. Stoga, premda smo za ovaj zbornik sakupili neka od najpoznatijih svjetskih imena, od kojih su, s ponosom to ističemo, neki inozemni autori našeg podrijetla, oni u prvome redu imaju propedeutičku funkciju, a tek potom znanstveno-istraživačku. Nijedan autor u ovome bloku nije ekonomist po struci, i to je na prvi pogled začudna činjenica. No pregledamo li popis nobelovaca ekonomista od 1969. godine, otkad se ta nagrada dodjeljuje, uočiti ćemo barem desetak autora koji su jednako važni za psihologiju kao i za ekonomiju. Nobelovci Herbert Simon (1978.), Maurice Allais (1988.), Ronald Coase (1991.), Reinhard Selten (1994.), George Akerlof (2001.), Daniel Kahneman i Vernon Smith (2002.), Thomas C. Schelling (2005.), Peter Diamond (2010.) i Robert Shiller (2013.) samo su neka velika imena koja se standardno spominju u kontekstu psiholoških istraživanja „iracionalnosti“ na području ekonomskog ponašanja, istraživanja tzv. „ograničene racionalnosti“ ili jednostavno u kontekstu donošenja odluka u uvjetima neizvjesnosti. Spomenuti ekonomisti – uglavnom psiholozi – svoja su istraživanja često oblikovali neovisno o aksiomima neke zajedničke discipline na čije je ime trebalo čekati još mnogo godina, pa je tek danas, četrdesetak godina nakon prvih istraživanja i „paradoksa“ Coasea, Allaisa i Simona, bihevioralna ekonomija postala standardan dio ekonomističke metodološke opreme i psiholoških istraživanja

Bihevioralna ekonomija je disciplina koja ispituje iracionalnosti ponašanja kao „odmake“ ili pristranosti od modela racionalnog ponašanja, odnosno psihološka disciplina koja sintetizira empirijske nalaze u prvome redu iz psihologije i ekonomije. Onaje ponudila, i još uvijek nudi, „objašnjavačko obećanje“ – naime metodološko-znanstveni zahtjev da se generalizacije iz empirijskih nalaza spomenutih struka prošire i na druga područja ljudskog ponašanja i odlučivanja, primjerice na pravo, antropologiju ili medicinu. Stoga je bihevioralna ekonomija danas, četrdesetak godina od pionirskih radova Kahnemana i Tverskog, postala respektabilna i iznimno popularna znanstvena disciplina. Samo 2013. godine objavljeno je dvadesetak popularnih knjiga koje obrađuju mehanizme donošenja iracionalnih odluka, od kojih preporučujemo dvije, *Subliminalno* Leonarda Mlodinowa i *Umijećće jasnog mišljenja* Rolfa Dobellija.

Pri pokušajima davanja odgovora na pitanje zašto ljudi donose sistematski pogrešne odluke, zašto su „predvidljivo iracionalni“, istraživači heuristika i pristranosti u ljudskome odlučivanju i ponašanju pošli su različitim putevima. Prva skupina istraživača (tzv. bihevioralni ekonomisti u ograničenom, tj. standardnom smislu riječi) i dalje će tražiti objašnjenja iracionalnosti s pomoću „odmaka“ od pretpostavljenih normi racionalnosti. Njih će češće zanimati sami efekti i manifestacije iracionalnosti i eksperimenti, a ne „dublja“ teorijska objašnjenja.

Druga skupina istraživača potražiti će odgovore na postavljena pitanja u posve drugom sklopu normi – „normi“ koje nam je na neki način pružila evolucija. Tu drugu skupinu istraživača zanimaju heuristike kao „adaptivna oruđa“, kao „švicarski noževi“ našega uma. Ti će istraživači tvrditi da heuristike u mnogo stvarnih situacija, gotovo u pravilu, iznimno dobro funkcioniraju u stvarnome svijetu. Stoga ti istraživači opisane nalaze neće zvati „greškama“. Za njih će spomenute greške biti stvar konteksta, naime lošeg „pakiranja“ problema za koje ljudi imaju itekako dobre prečice, odnosno kontekstualne ili evolucijski zadane heuristike. Greške će se, prema tim istraživačima, pojaviti kada pojedine mehanizme (alate ili heuristike) za rješavanje tipičnih evolucijskih problema primjenjujemo u pogrešnim „ekologijama“ ili situacijama: kada otvarače konzervi koristimo kao noževe, vadičepe kao odvijače ili noževe kao pincete.

Ovaj smo zbornik stoga organizirali upravo na taj način: kao ilustraciju teorijskog sukoba dviju „paradigmi“ u istraživanju racionalnosti.

Pravi rad na zborniku započeo je prije gotovo sedam godina. Rasprave o spomenutim temama pokrenula je studentska skupina *Human*, u čijem su radu osim nas, urednika, redovito – gotovo svakog tjedna(!) – sudjelovali Marko Bokulić, Josip Hrgović, Boris Šurija, Marko Perožić, Vjera Duić, Jerko Markovina, a nešto manje redovito i brojni drugi, uključujući mnoge gostujuće predavače. Skupina se sastajala na Filozofskom fakultetu, ali mnogo češće u prostorijama Matice hrvatske i Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar. Pokrenuli smo i vrlo aktivan blog te izradili logotip. Namjeravali smo pokrenuti građansku udrugu isključivo posvećenu bihevioralnoj ekonomiji.

Ali kruna rada, i svojevrсна nagrada za naš trud, bio je posjet dvaju doajena bihevioralne ekonomije Zagrebu: profesora Gerda Gigerenzera, ravnatelja Instituta MaxPlanck za adaptivno ponašanje i kogniciju iz Berlina i profesora Dana Arielyja, profesora na Sveučilištu Duke i Harvard, jednog od danas najpoznatijih bihevioralnih ekonomista na svijetu. Slučaj je htio da je Dan Ariely za službenog posjeta Zagrebu u organizaciji T-coma cijelo popodne na Bundeku mogao posvetiti isključivo nama. A iznimno posjećena predavanja Gerda Gigerenzera na Filozofskome fakultetu i u Institutu Pilar koincidirala su s objavljivanjem njegove knjige *Snaga intuicije* u izdanju Algoritma.

Danu Arielyju i Gerdu Gigerenzeru srdačno zahvaljujemo za razgovore i tekstove koje su uobličili upravo za zbornik pred Vama. Zahvaljujemo i svim spomenutim organizacijama bez kojih njihov posjet Zagrebu i naše intenzivno druženje ne bi bilo moguće. Imali smo i vrlo dobru podršku nekoliko studentskih udruga te medija koji su pratili njihov – i naš rad.

Zahvaljujemo svim autorima priloga. Zahvaljujemo urednicima časopisa u kojima smo objavili svoje radove (ili članke koje nismo uvrstili u ovaj zbornik): Renati Franc iz *Društvenih istraživanja*, Željku Ivankoviću iz *Banke*, Tomislavu Bracanoviću iz *Prolegomene*, Mati Marasu iz *Vijenca*, Ljiljani Filipović s Trećeg programa Hrvatskoga radija i svim (nepoznatim) recenzentima tih tekstova te cijeloga rukopisa ovoga zbornika.

Srdačne zahvale upućujemo urednicima izdavačkih kuća Algoritam Nevenu Antičeviću i ravnateljici Planetopije Marini Kralj-Vidaček na ustupanju autorskih prava za ovdje prenesene odlomka iz knjiga Thalerove i Sunsteinove knjige *Potica*

te Daniela Gilberta *Mit o sreći*. Zahvaljujemo također Mirjani Paić-Jurinić, izvršnoj urednici i lektoru i korektoru Krešimiru Starčeviću na pomniji kojom su pristupili ovom izdanju.

Napokon, zahvaljujemo suradnicima izdavačkih kuća u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji za ustupanje autorskih prava za sljedeće tekstove:

- izdavačkoj kući CambridgeUniversityPress, koja nam je ustupila autorska prava za tekst „Suđenje u uvjetima neizvjesnosti“;
- web portalu Edge.org, koji nam je ustupio prava za tekst „Čudesa i greške intuitivnog mišljenja. Rasprava s Ledom Cosmides, StevenomPinkerom i JohnomToobyjem“;
- izdavačkoj kući Perseus, koja nam je ustupila autorska prava za tekst „Što ih više umire, to manje brinemo“;
- izdavačkoj kući HarvardUniversity Press, koja nam je ustupila autorska prava za tekst „Tko je glavni?“;
- izdavačkoj kući OxfordUniversityPress koja nam je ustupila autorska prava za tekstove „Adaptivna kutija s oruđem“ i „Kako nas neznanje čini pametnima“;
- Herbertu Gintisu, koji nam je ustupio autorska prava za tekst „Budućnost bihevioralne ekonomije“ te
- Oriju Brafmanu za tekst „Pometeni“ Orija i Roma Brafmana.

Ova je knjiga namijenjena svim zainteresiranim pojedincima, školama i fakultetima na kojima se proučava ljudska (predvidljiva) iracionalnost. Nastavnicima i studentima koje zanimaju intuicije, heuristike i pristranosti na odsjecima za psihologiju, u ekonomiji, pravu, medicini i brojnim drugim područjima.

Nadamo se da će ovaj zbornik ispuniti barem dio čitateljeva očekivanja: da ilustrira bogatstvo istraživanja i ocrta važnost bihevioralno-ekonomskih pristupa za većinu disciplina s područja društvenih i humanističkih znanosti. A vjerojatno i za neke na područjima prirodnih znanosti.

U Zagrebu, 6. studenog 2013.

Darko Polšek
Kosta Bovan